

AMPELUM, MINT DACIA ARANYBÁNYÁSZATÁNAK KÖZPONTJA.

A rómaiak daciai uralmának egyik nagyjelentőségű, de fájdalom még kellőképen nem tisztázott jövedelmi forrását a bányászat képezi Nagyban és egészben a bányavállalatok tárgyát, sőt topographiai körvonalait is képesek vagyunk a kutatások eddigi eredményeiből s a helyszíni felvételekből megállapítani; csakhogy a bányavidéken megfordult archæologusoknál az epigraphikai anyag és egyéb régészeti emlékek felhalmozása szolgálván irányadóul, még olyanok se vették tüzetesebb szemle alá az általánosságban emlegetett „rómaiság“ mibenlétét, kik mint például Ackner Mihály, vagy a múlt században Köleséri Sámuel de Keres Eer,¹⁾ vagy Fridvalszky²⁾ jezsuita az ide megkivántató mineralogiai ismereteket se nélkülözték. Igy azután nem csoda, hogy a Lazius († 1565), Opitz Márton († 1639), Köleséri (1663—1786), Ariosti József tábornok, Huszti András († 1755), Fridvalszky János, Seiverth János († 1785) századunkban dr. Reinbold Ignác, orvos Thalsen Dénes tábori pap által a bányavidékről gyűjtögetett felirathalmaz és a Neigebaur³⁾ által 1847-ben összejegyzett számos teljes hitelességű római régiség daczára a bányatüregek technicájának behatóbb megfigyelése és összehasonlítása után arra a kellemetlen tapasztalatra jutánk, hogy a mely vájatokból elfeledék a múlt idők leleteit feljegyezni: azokról a római illetőséget megállapítani se igen tudjuk, jöllehet a „Schlegel und Eisen“ használata ezeknél ép úgy észrevehető, mint például a vizstáblák nagy hirre jutott lelőhelyeinél.

A kor meghatározás biztosságát azonban szerfelett megnehezíté a tapasztalat, hogy a vésővel folytatott bányászkodás a lőpor alkalmazásáig érvényben állott, és ez az ősi eljárás magával hozá azt is, hogy a nagyság méretekben, kereszttszelvényekben se keletkezhetett a hosszú századok daczára lényeges eltérés. Hogy az erdélyi nemes fémbányászatnál a lőpor mely évben kezdé

1) Auraria Romano Dacia 1717. N.-Szeben II. kiadása Seiverttől 1771.

2) Mineralogia Magni Principatus Transsilvaniae 1767. Kolozsvár.

3) Dacien. Dr. J. F. Neigebaur Ackner előszavával 1851. Kronstadt Gött J.

kiszorítani a régiek kézi levajását: azt chronologiaiilag meghatározni ez idő szerint még nem tudjuk, bár kétségtelenül tisztába van annyi hozva, miszerint a robbantásnak bányászati alkalmazásával épen Selmece s ily módon hazánk ajándékozá meg az emberiséget. Selmecezen a híres gr. Montecuccoli tábornok egyik rokona Jeromos nősilés útján az akkor tájt tulsulyban állott Brenner szövetekezet főrészesévé válván, a katonai téren már széltiben használt robbantó szerrel 1627 február 8-án a Felső Biebertárna Istenáldása nevü bányatelkén kísérletet tétetett. A kísérlet ismétlése is kedvezőleg ütven ki, csakhamar nemcsak Selmecezen, de még ugyanazon évben Csehországban is alkalmazni kezdék a lőport, csakhogy ez a közlekedési viszonyok lassusága s a bányamunkások megrögzött előítéletessége miatt, a régi technicát teljesen felforgató ujtás gyors elterjedésnek még sem örvendhetett. ¹⁾ A feierbergi bányák például csak 1643-ban, a Harezhegységben Clausthal 1632, Anglia csupán 1670-ben, sőt Svédország épenséggel 1724-ben honositák meg bányáikban a lőporrobbantást. ²⁾ Bármilyen élénk összeköttetésben állott is az erdélyi bányászat a magyarországi bányavárosokkal: alig tétélezhető fel a lőpor gyors elterjedése az akkor teljesen külön állott erdélyi részekben. Erre nézve az első alkalmul Rákóczy György felső-magyarországi hadjárata szolgálhatott, Rákóczy ugyanis 1644 ápril 25-ről Szécsény várából a beszterezebányai tisztviselőket jó szándékáról és a bányászat pártfoglalásáról biztosítván egyttal tudakoztatni rendeli, nem hajladók-e onnan munkások Erdélybe átköltözni s miután épen Zalaknán (Zalatna) munkáskezekben nagy szükségét látanak. (Pécb Antal műve 442 lap és okmánytár CCV.)

Az ilyen átköltöztetések kedvező alkalmul szolgálhattak a bányászati technica emez ujtásának elterjedésére is. Miután azonban az összeköttetések egészen a leopoldi hitlevéllel bekövetkezett visszacsatoltatásig nagyon szakadozottak valának, bátran feltétélezhetjük, hogy a véső kizárólagos használata erdélyi bányászatunkban a XVII. század végeig tartotta magát. És ennek következtében a tárna-, aknavájatok ősrégi formája se változ-

¹⁾ Pécb Antal Alsó-Magyarország bányamivelésének története II. kötet 1600—1650-ig M. tud. Akadémia II. és III. osztályának kiadványa. Budapest 1887. 227—228 lap.

²⁾ O. Hoppe Beiträge zur Geschichte der Erfindungen I. 8. 25. 28 lap.

hatott meg hamarább. S mert a dákoktól a rómaiakon át a XVII. századig a műszaki eljárás és bányanyitás formái alig szenvedének változást: csoda-e, ha benn a bányaregékben se vagyunk képesek abszolút pontossággal megvonni azt a határt, meddig a rómaiak munkája terjed, vagy a hol a középkor változó népeinek, vagy a magyar foglalás utáni kornak vállalatai kezdetüket veszik. Ez a kétségbeejtő hasonlóság formában és technikában teszi oly bonyolodottá a rómaiság kérdését, s e miatt kell évről évre revidiálnunk az Érczhegység bánya helységeit, hogy a nagy ritkán mutatkozó leleteket, mint a kérdés egyedüli bizonyítékait azon frissiben megmentve, vagy legalább mellék körülményeivel együtt a hely színén feljegyezve apránként a különböző korszakok monographiájához felhasználható adalékul gyűjthessük.

Az óvatosság pillanatnyi benyomásaink s arra alapított ítéleteink kimondásában sehol se indokoltabb, mint épen ezen a nagyon is bizonytalan körvonalakkal rendelkező területen, s azért több évi buvárlatom, s pár év előtt Szinte Gábor, legutóbb Téglás István és Mailand Oszkár urak társaságában a tulajdonképi Érczhegység főbb pontjaira tett kirándulásaim több rendbeli megfigyeléseiből egyelőre csupán Zalatnát kívánom megismertetni, mint a hol a római bányászat administratiojának és ethnographiájának meglehetősen nagyszámu adattárát sikerült összeböngészniünk.

A Zalatna nevéhez fűződő s idők folytán különböző helyekre széthurezolt feliratanyag kétségtelenné teszi, hogy itt a Gyulafehérvárhoz lejtő Ompoly terére helyezkedett ősidők óta az arany bányászat valódi sulypontja. Már a szláv eredetű Zalatna névben kifejeződő fogalom arany, aranyos az aranybányászat itteni összpontosítására utal. És épen azért tán nem lesz felesleges először a római város helyzetével, s azután annak administrationalis szervezetével és társadalmi életével néhány nagy vonásban bár megismerkedniünk.

I. A római bányaváros fekvése.

A római nemzet fémbányászat roppant kiterjedése daczára biztosan kimutatható községi szervezettel csupán Zalatnán és Verespatakon birt. Harmadikul ide járul az általam Kis-Bánya (Boicza)

mellett a Szfregyel és Cornyet tetők összekötő hegynyergén felfedezett bányásztelep, ¹⁾ melynek azonban egy bélyeges lámpán kívül egyéb feliratos emléket nem ismerjük, s eredeti neve felől épen e miatt tájékozatlanul állunk.

Jóllehet az aranyvidéket nem csak a rendes közlekedési vonalakon, de hegyi ösvények felhasználásával különböző irányban járogatom, sehol egyebütt rendszeres települést mostanáig kimutatni nem tudok. Kisebb bányásztanyák, üzleti épületek nyomaival több felé találkoztam; de ezek, miként napjainkban is, valamely távolabbi bányaközség tartozékai lehettek. És e tekintetben is Zalatna játszható a vezérszerepet, mert épen olyan pontra helyezkedett el, hol a közvetlen környék bányászkodásra alapul nem szolgálhat; de a honna a hegygerinczek szerencsés találkozása egyfelől az Algyógyhoz kitorkolló völgy fejeinél Nagy-Almástól Tekerőig, másfelől a Fejér-Körös felső vidékein Dupa Piatra, Stanizsa, Mihályfalva (Miheleny) határaiban feltárt műveletek vezetése és ellenőrzése egészen kéztügybe esett, s honnan az Ompoly és Abrudvíz, illetőleg annak bucsumi ága közé eső bányák hasonló könnyűséggel áttekinthetők valának.

Ez a szerencsés geographiai helyzet azóta is minden időben érvényesíté magát. A nemes fémbányászat igazgatását ideig óráig a múltban részint N.-Szeben, részint Kolozsvár elhódíták ugyan a változó politikai áramlatok pillanatnyi kedvezései következtében: azonban a szolgálat gyakorlati érdeke ismét és ismét visszaterelé Zalatnához az intéző körök figyelmét. Csak legujabban is oda került vissza a főbányahivatal, s ott székel már az előtt is rendszeren a bányarendőri teendőkkal felruházva bányakapitányság, valamint a kohóhivatal. Zalatna illetén szerepét a rómaiaknak az administratio terén annyira fejlett éleslátása is hamar felismeré, s mint alább látni fogjuk, tényleg ők adták meg a mintát az Érczhegység szívébe hatoló völgy kormányzati rendeltetésének illetén kihasználására.

A római házak fekvését és elrendezését napjainkban csakis az alapfalak törmelékeiből támadó domborodások jelzik. Az utókor kincskeresői, fájdalom, ezeket is erősen megrongálták, sőt gyakorlatibb czélok, például építkezés kedvéért is sokféle háborgatást szenvedtek e romhalmazok. Az egykori város nagy része a Zalatna alsó végén

¹⁾ A rómaiak bányászata Boiczán (Kisbánya) és Rudán. Archæol Értesítő 1883. évf.

működő kohók építkezésével a múlt században semmisült meg, de a mikor kárpótlásul meglehetősen gazdag felirat anyaghoz is jutottunk. Fennebb Zalatna község házainál a romok, úgy látszik, nem találják folytatásukat.

A helység zöme észleleteim szerint a kohó teleptől lefelé az Ompoly balparti emelkedést foglalá el, s ott körül-belől egy kilométernyi hosszúságban a Dosu Arisore nevű oldalról lefutó vízárók tájáig sorakoztak tömegesebben az épületek. E szerint a háztömeg Petrosán és Zalatna közt a fele úton érné végét; de egyes lakások a jobb parti oldalon a Zsidovu hegy (680 meter) felé is elhatoltak.

A temetkezés színhelyéül a házakon felül a mai országúttól balra eső magaslatokat választák ki, s a petrosáni gör. kel. templom által elfoglalt trachyttufa magaslatig találni, mind e mai napig a sírhelyeket. Így épen az országút fölé eső sziklaháton, 1884 tavaszán közvetlen a petrosáni gör. kel. papi lak felett kert művelés közben ástak ki egy kisebb sarcophagot. Öt évvel előbb Zalatna felé ott, hol az országút a víz mellé lejt, egy kukoriczás derekán egy díszesebb sír- emlék töredékeit emelték ki a földből. A négy oszlop töredékei s arra helyezett négyszögű-kölemezzel, valamint a kis mauseauleum feliratos kőtáblája ott heverték még a lefolyt 1887 nyarán is, mikor másodszer látogattam ki a hely színére.

Csakhogy e sírok már mind fel valának bolygatva. Legalább erre út a maradványok töredezettsége mellett az a körülmény: hogy például a petrosányi sarcophagot is kiürítve alig némi csont és szén maradvánnyal ásták ki.

A sírhelyek említett elhelyezéséből következik, hogy a római út a jelenlegi országúttal körül-belől azonos irányt követett Petrosánytól Ampelumig, vagyis Zalatnáig. Sőt alább Kisfaludtól illetőleg Gyulafehérvártól kezdődőleg a régi úttal a jelenkori szintén összeesik.

Építő anyagul az Ompoly medrében előforduló trachyt-féleket használták. Faragványaik azonban egy quarczozos, vörös színű homokkőből teltek ki leginkább, mely kőzetet Zalatnáról ENy-ra Nagy-Almas-felé a Bráza (Bradia 1123 meter) alatt jelenleg is fejlik. Ebből készültek a feliratos kövek, főleg sírkövek is; de e mellett vagyonsabbaknál távol vidékek jó minőségű kőzetfélései szintén felhasználást nyertek. Így a sírkövek közt képviselve találják a távol Magyar-Igen nummulithes meszét s bár feldolgozásra ez a kőzet

kiválóan alkalmas lehetett: mivelődés történelmi szempontból annál hasznavehetetlenebb, mert a belőle faragott sírkövek és fogadalmi oltárok felirásai, rendesen olvashatatlanságig megrongálódtak.

A breazai pirosas homokkő tulajdonképen a szürke kárpáti homokkő változata, mely féleség az ampelumi feliratok közt szintén jelentkezik.

E kőzetekből állították elé a díszesebb épületeknél alkalmazott dór oszlopokat párkányzatokat s oszloptalapatokat, capiteleket, s a síremlékek pincait stb. A szobrok jobbadán tömör szemcsés mészből készültek, melynek bányáját Ackner Ompolyiczához helyezi; de a melyet közelebb megtekinteni és megvizsgálni alkalmam még nem vala. Az épületek szerkezete egyszerű (opus incertum), de szilárd lehetett, s a jelekből ítélve több szentély és más középület díszíté egykor itt az Ompoly terét. Téglát csak a felépítményben alkalmaztak. Az épületeket cseréppel fedték s úgy a lapos fedőtéglák, mint a párkányzatra alkalmazott kupakok bőviben találhatóak. Tégláik közt a 45 cm. széles nagyobb féleségeket a kerek oszloprakáshoz szánt, valamint a hossznegyszögü és quadraticus építő téglákat mind megtaláltam.

Hogy mennyi lakosság népesíthető be Ampelumot, azt megközelítőleg se tudjuk kiszámítani. A beépített terület nagyságából ítélve azonban legalább két ezerre tehetjük, a lakosság számát.

E rövid helyrajzi szemlében különösen hangsúlyozni kívánom, hogy katonai táborhelyet az épületmaradványok közt felismernem nem sikerült. Régibb írók se említenek fel ilyesmit, bár Köleséry Sámuel de Keres Eer ¹⁾ a mult század elején a Habsburg dynastia erdélyi bányaigazgatója, magas házfalakat talált itt még 1717-ben, úgy hogy az utcák irányát, számát is képes vala megkülönböztetni. A feliratokból azonban kétségtelenül kiderül, hogy ha mindjárt megerősített táborhelylyel nem is rendelkeztek itt a rómaiak: a XIII. legionak egy kirendeltsége örködött a személy- és vagyónbiztonság felett.

Vége mint minden római-telepnél, itt se hiányzik a vízvezeték.

¹⁾ Samuel Köleséri de Keres Eer *Aueria romano Daciae una cum Valachiae Cis Alutanæ subterraneæ descriptione* Michaelis Schendo R. C. Eq. Vanderbech. Iterum edita curis Joannis Seivert Posoni et Cassoviae 1786. Sumtibus Joan. Michaelis Landerer.

Ackner Mihály ¹⁾ a bécsi csász. kir. műemlékek bizottságához (k. k. Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale) intézett jelentésében (1856) a kohótelep gőzgépházától és néhány száz lépéssel éjszakabbra egy piaci ház pinczejéből említi fel a terméskövekből kirakott aquaductot, mely körül-belől 5 lábnyi mélységben csörgedezteté tiszta vizét. Hogy a hegyoldalak melyik forrását vették igénybe, s hol szakadt e vezeték az Ompoly medrébe: azt kinyomozni azonban nem sikerült.

II. A római telepések Ampelumban.

Dacia meghódításának véres harcjai Decebal hősi népének kiűzésével végződtek, s az emberirtó occupatióból megmenekült maroknyi népességhez a felirati emlékek tanúsága szerint a birodalom különböző részeiből és Itália kimerülése miatt, legkivált a keleti provinciákból toborzották a munkás kezeket. Eutropius szerint Trajan victa Dacia et toto orbe romano infinitas eo copias hominum translulerat ad agros et urbes colendas. (VIII. 3.) Mig azonban az új provincia völgyeit különféle semita (syr, palmyrai, commagenei, dolichei), majd frigiai (bythiniai, asianus, mysiai), sőt kis-ázsiai galata telepésekkel népesíték be: a bányavidékre első sorban a bányászatban jártas elgörögösödött pyrustakat édesgettek be déli Dalmatiából s a mai Epirus hegyi tájáról. A dalmata telepések oly számban tömörülnek mindjárt kezdetben Ampelumban, hogy még Trajan idejében P. Celsinius Constantius decurioval élükön külön negyedek képeznek.²⁾

Mínthogy Sarmizegetusát az egyszerű colonia Daciae néven csak a hódítás első éveiben emlegették; e felirat kétségtelenül a legelső telepések főnökének nevével ismertet meg.

Ép oly becses adalék a település kérdéséhez a Corpus J. L. III. köt. 1322 sz. felirata. Az érdekes felirat Lukács Mihály pinczegádorjába befalazva szemlélhető most is s T. Aurelius Afer Dalmata princeps emléket örökíti meg, ki mint ex municipio Sploma

¹⁾ Ackner M. Jahrbuch der k. k. Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. I. Band. Die römischen Alterthümer und deutschen Burgen in Siebenbürgen. Wien 1857. 18—19 lap.

²⁾ Corpus inscript. latin III. köt. I. rész 219. lap 1323. sz. D(is) m(anibus). P. Celsinio Constanti dec(urioni) col(oniae) Dalmatiae Cl audia) Acquo, item dec(urioni) col(oniae) Daci cae), v(ixit) a nnos) XXX M. O[p]ellius Aductor II. vir col(oniae) Daci(cae) h(eres) t(estamento) v. . . . p(osuit.)

no adsignatus ért kora véget. Az assignatus jelző tanúsága szerint a szóban forgó törzsfőnök még nem lépett volt kijelölt tisztségbe s Salona vidékéről vala Daciába rendelve, hol talán az út fáradaimai, vagy a hirtelen égélj változás balkövetkezményei alig 30 éves korában életét kiolták.¹⁾

De e jeles bányászép közé frig családból eredő bythiniaiak is vegyülének. A. C. I. L. III. köt. I. r. 1324 sz. egy elrontott feliratán Asclepius et Asclep Cives Bithynum találkozunk. Sőt a semita comanageniek is képviselve vannak, a mennyiben az Oelbergféle épületben befalazott fogadalmi oltáron Matrinus Matrianus Bas sacerdos Jovis optimi maximi dolicheni áldozatáról értesülünk.²⁾

Még érdekesebb ugyanazon épület másik fogadalmi oltára Aurelius Marinus, Addebar Semeius et Oceanus Socrates papok részéről, kik Jovi optimo maximo Dolicheno et deo Commageno szenteltek egy arat.³⁾ És Jovi optimo maximo dolichenonak még egy harmadik ol-

D M

T·R·A·E·R·D·M·A·R·T·N·C·
A·D·G·N·E·X·S·P·L·O·N·
V·I·X·A·V·X·X·A·P·S·A·T·
T·A·R·A·L·B·R·T·O·P·I·M·P·

²⁾ C. I. L. III. köt. I. r. 1301 a.

I. O M
COMM A
GENORVM
EERNOMA
RINVSMA
RIAN. BAS
SACERDOS I
OM. DPROSS
SVORVMQ O
MNIVMVOT

J(ovi) o(ptimo) m(aximo) commagenorum eterno Matrinus (roszul áll Matriniu?) Matrianus bas(?) sacerdos I(ovis) o(ptimi) m(axim) D(olicheni) pro S(alute) s(ua) suorumq(ue) omnium vot(um).

¹⁾ Az érdekes rövidítésekkel készült feliratos kő homlokát lova s alak díszíti s következőleg hangzik:

D(is) m(an'ibus) T. Aur(elius) Afer Delmata prince(eps) adsignato (adsignatus helyett) ex m(unicipio?) Splono. Vix(it) ann(os) XXX. Aur(elius) Sattara lib(ertus) pat(rono) optimo p(osuit).

³⁾ C. I. L. III. k I. r 1301. b

I O M D E T
D E O C O M
M A G E N O
A V R E L
M A R I N V S
e t A D D E
B A R . S E M E
I . E T O C E A
N V S O
C R A T I S S A
C E R D O T E S
V . L . P

J(ovi) o(ptimo) m(aximo) D(olicheno) et deo Comma[g]eno Aurel(ius) Marinus[et] Addebar Semei et Oceanus Socratis Sacerdotes V(otum) I(ibentes) p(osuerunt).

tárkövét is bírja Zalatna.¹⁾ És ha már a dolichei és commagenei Jupiternek egyidejűleg két papja is szerepelni tudott Ampelumban, ez adat egymagára is documentálja a dolichei és commagenei semiták számbeli jelentőségét.

Az említettekén kívül görögök tarkíthaták e népvegyületet (Diocles 1295. Diogenes, Socrates, Zmaragdus, Augusti libertus et tabularius Corpus Inscript. latin. III. köt. 1286 sz.) s a mint Mommsen a C. I. L. III. köt. I. részének 214 lapján Verespatakhoz irt bevezetésében kifejti: a viasztáblák névsora felett számos pannoniai gyarmatosra utal. De hogy a dák őslakok se enyésztek el teljesen nyomtalanul, azt ismét Verespatak viasztábláinak névsorából következtethetjük. Tomaschek²⁾ ugyan a daciai, személyneveket, valamint a viasztáblák névjegyzékét thrak-illyr jellegűnek nyilvánítá tulnyomó részben, míg Goos Károly³⁾ azok nehányát a dákok részére reclamálja. Goos szerint is illyr eredetű azonban e neveknek egész hosszú sora. Igy Andueia (Batonis viasztábla II., VIII.), Andenna (Batonis V. t. III.), Andunoines (VI. v. t.), Beusas qui et Bradua (X. v. t.), Bato (Annaei v. t. VII., XX.), Cardes (v. t. XII.), Cerdo (v. t. II.), Dasus (v. t. XX.), Dasius (Bremas v. t. VII.), Ditus (v. t. XVI.), Epicadus (v. t. II. VI.), Geldo (v. t. I.), Licaius (v. t. VI.), Lossa (v. t. XIII), Masurius (v. t. VI.), Mico (v. t. VI.), Nico (v. t. I.) Passia (v. t. VI.), Planius (verzo v. t. VI.), Plator (v. t. VIII.), Resculus (v. t. 1 helynév), Verzanes (V. t. II.) A verespataki névsorból dák származásának jelöli ki Goos a következőket: Baezus (Planius Corpus Ins. Latin. III. 1270.) Clonus (C. I. L. III. 1267.) stb.

E példák világosan igazolják a daciai bányahelyek lakosságának sokféleségét. Ily kevert elem közt elenyészőleg csekély töredéket képezhetett az Italiából átvezényelt hivatali személyzet, az ipar kereskedelem ellátására ide csábitott s olykor a veteranusokból tobor-

¹⁾ C. I. L. III. köt. I. r. 1302.

I. O. M

D O L I C

M O D E S

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) Dolic(heno)

Modes(tius).

²⁾ W. Tomaschek Oesterreichische Gymnasialzeitschrift 1872. évf. 145. I. 1877. évf. 446. I.

³⁾ Untersuchungen über die Innenverhältnisse des Trajanischen Daciens Archiv des Vereins für Siebenbürg. Landeskunde. Neue Folge XII. Bd. 1 Heft. 1874. Hermannstadt 126 - 8 I.

zott latinság.¹⁾ És mégis ez ellentétes elemeket míg otthonában saját nyelvét használja, hazai cultusának áldoz, a latin hivatalos nyelv használata egyesíteni bírja s a sokféle népkeverék még siremlékeiben is mellőzi, a latin kedvéért saját idiomáit.

III. Az ampelumi bányahatóság szervezete.

Zalatna helyén a közhiedelem Auraria minor nevű római várost keres rendesen, holott két felirat is fenntartotta valódi nevét. Az első feliratot Neigebaur 1847 május 1-én írta le a kohó épület egyik befalazott kövéről s az ebben először napfényre került Ordo Ampele(nsium) utóbb 1861-ben Müller Frigyes lelete által még szilárdabb alapot nyert. Említett évben a malomtól jobbra eső halmon egy paraszt ember vala szerencsés a második ide vonatkozó adatot napfényre hozni, melyet Müller Mommsennel közölve utóbb Acknerrel együttesen szerkesztett gyűjteményében publicalt. (Die römischen Inschriften in Dacien. Wien 1865).

A Neigebaur által lemásolt felirat így hangzik:

i m p . Caes.

	D I V I	M	a	r	c	i	a	n	t	
	N I N I .	P I I .	G E R .	S	a	r				
	M A T .	F I L .	D I V I .	C	o	m				
	M O D I .	F R A T R I .	D		i	u	i			
	A N T O N I N I .	P i I .	N e p							
	D I V I .	H A D R I A	N	i	p	r	o			
	N E P .	D I V I .	T R A I A		n	i				
	P A R T .	A B N E P .	D I V		i	n	e	r		
	V A E .	A D N E		p	o	t	i			
10.,	L .	S E P T	S E V E R O		p	i	o			
	P E R T .	A V G .	A R		a	b	a	d	i	
	A B .	P A R T .	M A X		p	o	n			
	T I F .	M A X .	T R I		b	p	o	t		
	V I I I .	I M P	X I C O		s	i	i			p. c. 200
	P R O	C O N S V L		i						
	O R D O	A M P E L E		n	s	u	u	m		
	D D L	O C T .	I V L I A N		o	c	o	s	i	i
		d a c								
	M A C	/	/	/	/	/	/	/	/	/

¹⁾ C. I. L. III. k. I. r. M. Aur Maximinus Vet(eran)us leg(ion)is XIII gem

(Közölve Neigebauer Dacien 176 lap 28. Ackner Müller Die römischen Inschriften in Dacien 598. sz. és Reinboldnak a kolozsvári muzeum kéziratárában levő gyűjtem. 3 tábláján).

A Müller Frigyes által 1861-ben felfedezett oltárkő szövege: C. I. L. III. I r. 1295 sz. a. következő:

I O M / / / / / / / / / /
 / / / / / / / / / / / / / / / /
 / / / / / / / / / / / / / / / /
 / / / / / / / / / / / / / / / /
 5 / / / / / / / / / / / / / / R
 / / / / / / / / / / D V C T V M
 / / / / M ^ D O M O
 / / V R E T O R D O A M P
 C . A V R . S A L V I A N O
 P R O C A G . N . C V R A N T E

Müller olvasása szerint J(ovi) o(ptime) m(aximo) . . . . . ductum (? aquaeductum) . . . . . domo N tur □(?) ot ordo Ampejae C(aio) Aur(elio) Salviano proc(uratore) Aug(usti) n(ostri) curante.

Mommsen szerint a záradék így olvasandó: II. (2) v [i] (r) (i) et ordo Amp(eliensium) C. Aure(io) Salviano proc(uratore) Aug(usti) n(ostri) curante. (Kár, hogy a becses felirat nyomtalanul eltűnt.)

Ennek daczára Zalatna municipalis szervezetét Mommsen eléggé bebizonyítva nem találja s a Corpus Inscip. Latin. III. kötete I. részében 1279—1285, valamint 1321 alatt előforduló decuriókat Gyulafehérvárhoz Apalum hajlandó sorozni.¹⁾ Ha tehát lemondanánk is azon valószínűnek látszó feltevésről: hogy Ampelumot Potaissa (Torda) példájára Septimius Severus, kire az 1308 sz. feliratból datálható 200 évszám is vall, a municipiumok közé emelte volna, még az esetben is nagyfontosságot kell tulajdonítunk e bányahelynek, miután bányahatósági központisége minden kétséget kizáró bizonyossággal megállapítható az idevaló feliratkészletből. Figyelmet érdemlő körülmény az is: hogy az összes daciai állomások közül csupán Ampelum neve öröklődött át korunkra a mellette elfolyó Ompoly víz elnevezésében.

Mint látók Dalmatiából, hol egy század lefolyása alatt képzett bányász népségre tettek szert, mindjárt az occupatio befejezésével siettek munkáskezeket szerezni a rendelkezésre jutott aranybányákhoz.

¹⁾ Corp. I. Latin. III. köt. I. r. 215 lap XXI.

Traján idejében a kincstár birtokába került nagyterjedelmű bányák kiaknázása államilag úgy látszik nem vala mindjárt munkába vehető, s azért egy Felgyógyra vagy Diódra (mert biztosra Mommsen után se vehetjük) jutott érdekes felirat szerint collegium aurarium vagyis valóságos bányásztársulatot szerveztek.¹⁾

Utóbb a lakosság szaporodása és a közkormányzat kialakulása az ilyen közvetítők mellőzését lehetővé tette s már Marcus Aurelius idejében a közvetlen bányáskodás bizonyítékául Annia Lucilla császárné tiszteletére éppen Ampelumban a lib(erti) et familia et leguli aurariar(um) vagyis a bányászathoz alkalmazott császári felszabadultak és rabszolgák oszlopot szentelnek. (C. I. L. III. 1307.)

Folyt legyen azonban a bányászat közvetlenül császári közegek segítségével, vagy bérrendszer útján a császári libertiusból kinevezett, vagy lovagrenden álló „procurator aurariarum“ nem maradhatott el soha. Sőt ott, hol a bérrendszer érvényben állott, épen különös feladatát képezé a bányák rendszeres mivélésének ellenőrizése s a rabló-bányászat tulkapásainak megakadályozása. A norejai (Hüttenberg) vasbányák bérlője es annak fia által egy emlékművön eszközölt javítás felülvizsgálatát, sőt a munka műszaki vezetését is a procurator teljesíti C. I. L. III. 5036 curante C. Julio Hernete procuratore) Sisciában (Felső-Pannonia) a vasbányák után járó évi haszonbér beszedését a procurator eszközzi.²⁾

¹⁾ C. I. L. III. köt. I. rész. 941. sz. Ugyanerre vonatkozólag Hirschfeld I. O. M. Ottó Epigraphische Nachlese zur Corpus Inscriptionum latinarum Vol. III. Sitzungsberichte d. philos. Classe d. R A T O R I S k. k. Akademie der Wissenschaften 1874 LXXVII. Bd. COLLEG. A/RA 369. lap. (Ackn r Müller Die römischen Inschriften aus Dacien 545. sz. Larius 245 és 932. Huszti CXXV. RIARVM. L Seiverth CLXXXIII. Neugebauer Dacien 173. lap. 5 sz. CALPURNINVS Orelli 4065 Grut. 12. 6.)

ő D ő D ő I(ovi) O(ptimo) M(aximo) pr(o) S(alute) imperatoris colleg(ium) aurariarum L. Calpurninus . . . . d. d.

²⁾ C. I. L. III. k. I. rész. 3953. sz.
I. O. M. FVLM. FV J(ovi) o(ptimo) m aximo fulm(inatori) fulguratori sacr(um) Fl(avius) Verus Metrobalunus, proc(urator) Aug(usti) n(ostri), praepos(itus) splendidissim(i) vect(igalis) POS' SPLENDIDISSIM VECT. FERR. PER ferr(ariarum) per Asclepiadem ark(arium) ASCLEPIADEM stat(ionis) Sisc(ianae) v(otum) s(olvit) ARK STAT. SISC l(ibens) m(erito).
V. S. L. M

Kisebb bányaközségeiben, a minő Ampelum is lehetett eleinte, a procurator egyuttal a községi előljáró is vala. Elhatározásától függött a bányatelep iparendeléyeinek osztogatása, a bánya határának kitézése és táblával való ellátása (pittacium). Különös gondját képezte a telep fürdőjének felügyelete, a fürdő tariffa szabályozása stb.¹⁾

Magának a hivatali szervezetnek analogiája kedvéért megemlíthetjük, hogy Egyiptomban a márvány- és drágakőbányákat Tiberiustól kezdve egy lovagi renden és procuratori rangban levő *μεταλλαρχης* igazgatója. Értékesebb bányák saját igazgatóságot nyertek, pdul a Mons Claudianus márványbányája Traján idejében egy centurio és egy libertusból előléptetett procurator alatt állott, míg a biztonsági szolgálatot egy tribun alá helyezett cohors teljesíté ²⁾ Meltán következteti e példából Hirschfeld, ³⁾ hogy a kiterjedtebb márványbányák szervezetét egyebütt is ily alakban kell elképzelniünk.

Ampelum bányászati igazgatósága a Zalatna és Verespatak közé eső vizválasztó bányászatán kívül minden hihetőség szerint a Fejér Körös és algyógyi völgy közt látható ősi bányákra is kiterjedt. Az idevaló hivatali főnök czime pedig majd procurator Augusti aurariumum, majd procurator aurariumum vala.

Az előbbi titulust 4 felirat örökíté meg, és pedig a fenn már egész terjedelmében közölt 1293 procurator Augusti nostri alakban. Az 1298 cz. feliraton procurator Augusti alakban találkozunk e czimmel :

I. O · M
C · SEMPRONIUS
VRBANUS
PROC · AVG

Az 1310 sz. feliratban Procurator augustorum nostrorum olvasható

D M
P · MACRINI
MACRI
PROC · AVGG

¹⁾ Hübner lex metal i vipascensis. Ephemeris epigraphica III. kötet 3 füzet 165—189 lap.

²⁾ C. I. L. III. 25 curam agente operum dominicorum.

³⁾ Untersuchungen auf den Gebiete der römischen Verwaltungsgeschichte O. Hirschfeld Erster Band Berlin 1876. 84 lap.

A procurator auroriarum titulus három feliraton tartotta fenn magát t. i. 1311, 1312, 1313.

Az 1311 sz.   MEMOR iae
                           PAPIRŪ · RVFI · /FA
                           //PINAPQ · PROC
                           AVRAR · LIBER · ETHE
                           REDES · PATRONO · PI
                           ENTISIMO · fecER
                           et SIBI

Ackner Müller szerint 578 sz.

Memor(iae) (Publii) Papir(ii) (filii) Rufi, Fabia (Ar)pina(tis) p(ro)q(uaestoris) pro(curatoris) aurar(iarum) libert(i) et heredes patrono pientissimo (fe)cer(unt) et Si(h)i.

Még érdekesebb az 1312 szám, melyet már Opitz a tótfaludi zárda romjai közt talált Zalatnától Gyulafehérvár felé menőleg 20 kilométer távolságra. A feliratban szereplő M Ulpius Hermias akkora érdemeket szerzett, hogy hamvait Romába rendeli szállíttatni a császár.

                          D · M
                           M · VLPPIO · A/G
                           LIB · HERMIAE · PROC
                           AVRA/RIARUM · CVIVS
 5.   RELIQVIAE · EX INDVLGENTIA
                           AUG · ROMAM LATAE
                           SUNT
                           SALONIA · PALESTRIGĒ
                           GNIVNX · ET · DIOGNES
 10.   LIB · BENEMERENTI · FECER
                           VIXIT · ANN · LV

Lazius 172 és 245.

Grut, 594,7 ex Clusii et Sigleri schedis. Huszti Nr. CXXIV (1 és 4 sorok híján) Opitz in poemat 222. 23. Seivert Nro CLXXV Neigebauer Dacien 171, Ackner Müller 577. sz. a. közölték.

D is) M(anibus) M(arco) Ulpio Aug(usti) lib(erto) Hermiae pro(c)uratori aurariarum cuius reliquiae ex indulgentia Aug(usti) n(o)stri Romam latae sunt, Salonia Palestrice, coniunx et Diogenes lib(ertus) bene merenti fecer(unt) vixit ann(is) LV.

C. I. L. III. 1313.

D M
 VLP I A e
 M · I · T R o
 P H I M æ
 C O N I V G I
 S A N C T I S
 S I M A E
 N E P T V N a
 L I S · A V G N ?
 [P R O C A V R]

Köleseri Auraria Romano Dacica 19. Onnan Fridvalszky Mineralogia magus principatus Trassylvaniae 37, lap Seivert Nr CLXXIV. Neigebauer Dacien 174, 4.

Ackner Müller (habár eltérőleg) 576 sz.

Bár e felirat kétségesnek látszik, szerencsére a harminczas évek lelkes gyűjtője: dr. Rheinbold bányaműorvos újabb lelettel igazolja Neptunalis létezését. A Rheinbold által lakott zalatnai ház falában most is ott találjuk a Neptunalis név ismétlődését, és pedig tabularius minőségben, a mi nyilvánvalóvá teszi, hogy az ampelumi ratio személyzete huzamos szolgálat után itt helyben is előmenetelt talált. ¹⁾

Marcus Aurelius idejében (K. u. 161) a procurator mellett katonai segéd is szerepel s miután a beneficiariusi állásra csakis szabad egyének juthattak a centuriótól felfelé, már e körülmény arra utal bennünket, hogy a procuratori hatáskör szélesbedésének bizonyítékául vegyük a C. I. L. III. köt. 1295 számú s Ariosi által Bécsbe szállított feliratot, mely jelenleg a bécsi csász. udv. könyvtár folyosójában befalazva szemlélhető:

I · O · M
 T · A V R E L I V S
 D I O C L E S · B
 P R O C
 V · S L

Kr. u. 161.

I M P · A U G V S T S · C O S

Opitz latta Gruter 126, Köleséri 19, Fridvalszky 37, Syll. n. 63, Ariosti kézírata I. 34, Neigebauer 173, I(ovi) o(ptimo) m(aximo) T. Aurelius Diocles b(eneficiarius) proc(uratoris) v(otum) s(olvit) l(ibens) imp(eratoribus) Augustis co(n)s(ulibus).

¹⁾ C. I. L. III. köt. 1297 sz.

Még a közvetlen császári igazgatás alá sorozott bányáknál is künn a helyszínén s a procuratori székhelytől mint Ampelumnál is félnapi távolra eső egyes bányák műszaki vezetése minden hihetőség szerint olyatén gyakorlati képzettségű altisztekre vala bízva, minőt a sirmiumi (Mitrovitz) kőbányákból a Diocletian császár idejéből átörökölt Passio quatuor sanctorum coronatorum oronat cz. nagybecsű legenda philosophusoknak nevez.

A procuratorok, mint a feliratokból kitünik, felszabadított rabszolgák, később mindenesetre szabad egyének valának. Üzleti, bányaműszaki teendőkben egyenesen a császári házzal közlekedtek, míg iurisdictionalis ügyekben a tartományi proconsul, vagy propraetor, ¹⁾ illetőleg a császári legatus, vagy a lovagi renden levő provincialis procurator rendelkezett velök. Az alájuk rendelt munkások felett azonban nem biráskodhattak s ezt a tisztet vagy a kirendelt katonai parancsnok, (a fennebb 1295 sz. a. beneficiarius), vagy, mint épen az említett passióban a négy martirral történt, a tribun teljesíté.

A procuratori bureau számviteli teendőire császári libertusokból és rabszolgákból különféle hivatali állások valának rendszerezítve. Így a ratio számviteli osztályban tabularius vagy tabularius aurarium czimű tisztek működtek, sőt a számosztály hatásköre Dacia összes aranyműveit illeté. Így a C. I. L. III. k. I. rész 1297. sz. feliratában Neptunalis augusti libertus tabularius aurarium dacicarum Jupiternek oltárt szentel.

I · O · M
NEPTVNA
LISAVGLIB
TABVLARAVR
DACICARVM
V · B · M · P

I(ovi) o(ptimno) m(aximo), Neptunalis Aug(usti), lib(ertus) tabular(ius), aur(arium) dacicrum, v(otum) b(ene) m(erenti) p(osuit).

Neptunalis hatásköre tehát felölelte az összes daciai aranybányászat számviteli ügyeit. Ugyancsak Neptunalis az 1313 sz. s fennebb közölt feliratban mint már procurator aurarium nejének emléket szentel, olykor csak tabularius czímet viselnek e tisztviselők. Pdul a C. I. L. III. 1286 feliratban, hol Zmaragdus e görög szár-

¹⁾ Tiberius Atej. Capito tulkapásait szigoruan megbünteté. Tac. IV. 5. C. Dio VIII. 23.

mazásu tabularius és augusti libertus, nejével Aurelia Urbicaval, valamint *Matra* leányukkal az egy örök istennek (deo aeterno) fogadalmi oltárt szentelnek.

A tabularius segítségére adiutor tabularii járult. A C. I. L. III. köt. 1305 sz. Silvanusnak szentélyt (sacrum) emel Leonas Augusti libertus adiutor tabularii.

A ratio további személyzete u. m. a dispensator és verna ab instrumentis tabulariorum mindig rabszolgákból teltek ki. lgy a C. I. L. III. 1301 sz. feliratai Callistus augusti nostri dispensator állít Jupiternek oltárt.

A második idevonatkozó inscriptio (C. I. L. III. 1315.) be van falazva Lukacs Mihálynál Zalatnán. Felül keretbe foglalt genius korszorut tart kezében. Felirata következő:

D. M.
 SOSSIA SABINA
 VIXIT ANNXXVI
 EFECIT INMAT
 RIMON ANNXI
 M · X · SINEVLLAQ
 VERELLA FVSCI
 NVS-VER-AB-INS
 T · TAB · COIVGI
 —————
 B · M · F.

Egy további hivatali fokozatot a subsequens librariorum töltött be a mint az 1314 sz. felirat fenntartá.

D M
 IVSTINVS CAESAR
 VERNA SVBSEQVES
 LIBRARIORVM
 VIX ANIS XV
 TERTIVS VERNA
 VALDENIO
 PIENTISSIMO
 B M P ·

Ide járultak a könyvvezetésre beosztott katonák. Sarmizegethusaban, a császári uradalmak kormányzóságánál pdul két ily minőségű katona működött. A zalatnai bányagazgatóság könyvvivőire vonatkozik a C. I. L. III. k. 1307 sz. töredékes feliratán kívül az 1317 sz. sirkő.

D · M ·
 M · AVREL · ANTO
 NINI · MIL · LEG XIII
 GEM · VIXIT · AN
 XXII · MENS XI · DI
 · EBVS · II · MILITAVIT
 ANN · V · LIBRAR
 AVREL · MARCIA
 NVS · ET · VAL · VALEN
 TINA · FILIO · PIENTIS
 · SIMO

Ugyanezen állásban librarius consularis is szerepelt. Így
 C. I. L. III. 1318.

D · M ·
 P · HELVIO
 PRIM a NO
 MIL · LEG
 XIII · GEM
 LIB · c OS
 P · FEL · PRIMVS
 PATER · FILIO
 IVN // L

Az aranybányászat igazgatósági személyzeténél foglalkozott különböző hivatali állásu egyének mellett a helyszini külső teendőkre: a lefejtésre, az ércz összezuzására, kimosására egy sereg rabszolga és leguli aurariarum szolgált, mint azt a L. Verus özvegyének Annia Lucillanak a libertusok et familia (rabszolgák) et leguli aurariarum közös költségén Kr. u. 161-ben épen Zalatnán emelt monumentum feliratból ¹⁾ megítélhetjük.

Az administrationalis és technikai személyzet teljes képét ugyan nem kapjuk meg az említett feliratok titulusaiban, de legalább két-

¹⁾ C. I. L. III. köt. 1307 sz

anniae?
 LVCI llae
 AVGVS tae
 IMP VERI Aug
 ARMENIA ci
 par TH ici
 MAXIMI
 LIBET FAMILIA
 ET
 LEGVLI AVRARIAR

ségtelenül kiderül azokból annyi, hogy a daciai aranybányászat egyetemes kormányzata és számvitele Ampelumban székel s az állami bányászat személyzete is nagy részben itt találá fel otthonát. Verespatakon, vagyis Alburnus maiorban szintén élénk bányásztevékenységet folytatott az imperium; csak hogy se a nagybecsű ceratákon, se az ott napfényre került gyér számú felirati készletben a tisztí személyzet illetén analogiái nem ismétlődnek. Más alkalommal lesz szerencsém azonban összefoglalni a bányászat socialis helyzetének Verespatakról rendelkezésünkre álló adatait.

A biztonsági szolgálatra a közel (35 kilom.) fekvő Apulum helyőrségből telt ki alkalmasint a megfelelő őrség.

A C. I. L. III. 1317, 1318, 1319 és 1320 számú feliratai a legio XIII gem. tagjaira vonatkoznak. Az 1317 és 1318 számú librariusi minőségben a ratiohoz beosztott két katonáról emlékezik meg. Az 1319 sz. pusztán legionariust említ; míg az 1320 Marcus Aurelius Maximinus veteranus emlékét tartja fenn. Az 1316 sz. felirat-törödéek egy a II. coh. Hisp. tartozó katona sírköve s Mommsen az 1294 sz. felirat oltárkövén is miles numeri Hispanorum Antoninianinak olvassa.

A legio XIII gem. egyetlen biztos téglabélyegét is sikerült itt megtalálnom a következő formában:

Az első sor jobb felőli
felső válla kissé hibás.

Hogy a bányászat közvetlen intézésével vagy munkási teendőivel elfoglalt számos egyénezen rabszolgán kívül Ampelumban nagy számú kereskedő, iparos is megélhetést talált, azt alig is kell emlegetni. A lakosság jóllétét a sokféle szentély s a szilárd építkezésmód igazolják. A C. I. L. III. kötetének 1278—1337 vagyis 52 felirat közül az 1306-ig haladó, vagyis 28 felirat cultusokra vonatkozik. Aesculap et Hygia, Diana, Jupiter, (J. O. M. Deus aeternus, J. O. M. aeterno conservatori, J. O. M. commagenorum, J. O. M. dolicheno, J. O. M. dolicheno et deo commageno) Silvanus domesticus. Liber pater et libera mater, Hercules invictus, Fortuna mind tisztelőkre és áldozókra találtak itt. Az általam gyűjtött 4 feliratból 1 Silvanusra, 1 Junonra vonatkozik M. Aurelius idejéből, 2 pedig sírkő.

A sirfeliratok vonatkozásai, a siremlékek kiállítása (pdul a mi-
nőről fennebb megemlékeztünk) szintén a vagyoni jóllét fejlettsége
mellett bizonyítanak.

* * *

Ezekben adhatom a daciai bányászat ezek központjának rövid
vázlatát. Érzem, hogy munkám érdekének fokozása végett is szükséges
lett volna részint saját utazásim közben Szinte Gábor és Téglás Ist-
ván urak által eszközölt felvételeink, részint az erdélyi muzeum ké-
zirattárában levő dr. Rheinbold-féle rajzok némelyikét ide venni.
Miután azonban technical okok nehezítik a tömegesebb rajzok fel-
vételét s itt kevéssel czélt érni nem lehet, más alkalomra halasz-
tom a rajzokat. Hátra volnának még a bányászat szinterének egyen-
kénti bemutatása s első sorban a Zalatnától éjszaknyugatra a Ko-
rábia hegy körül mutatkozó bányaművek ismertetése. Ezekről szól-
nom azonban ez alkalommal tiltja az a figyelem, melylyel a t. szak-
osztály türelme iránt tartozom. Hogy tehát jelentésemmel tulhosszura
ne terjeszkedjem, még csak azt kívánom kiemelni: hogy az a felte-
vés, mely Mommsennek a C. I. L. III. kötet 214 lapján Verespatak
Alburnus maior rövid ismertetésében nyert kifejezést, mintha a nagy
morkomann háboruk a bányászati tevékenységet Daciában megszün-
tették volna, Ampelum 1308 sz. felirata által támogatásra nem ta-
lál, sőt ellenkezőleg a III. századra átterjedőnek látjuk ebben az
aranybányászatot, ugy hogy Ampelum Septimius Severusnak mint
önálló municipium K. u. 200-ban elismeréssel adózhatott.

Befejezésül legyen szabad Lukács Béla államtitkár, Lukács László
miniszteri tanácsos, Dologh bányatanácsos- Weiss bányakapitány, Oel-
berg főbányabiztos, Orosz Antal m. kir. erdész, Hcsky bányaignazgató,
Alexy kohóhivatali főnök uraknak, valamint Szinte Gábor és Téglás
István utitársaimnak a különböző alkalmakkor tanusított szives tá-
mogatásért hálás köszönetemet nyilvánítanom, s egyúttal a zalatnai
értelmiséget arra kérem, hogy a nagy ritkán napfényre kerülő fel-
iratos emlékek megmentése körül továbbra is segélyemre lenni szí-
veskedjenek.

Téglás Gábor.